

(Forkortet versjon publisert i Nytt Norsk Tidsskrift, nr.3 (september) 2005;
<http://www.idunn.no/servlets/dispatcher?marketplaceld=2000&languageid=18&siteNodeld=1770243>).

OGS/- 10.3.05.

VÅR SYDLIGSTE PROVINS – Fortellingen om Dronning Maud Land

”Det var nasjonens største, dyreste og mest prestisjetunge svippetur til Antarktis. En historisk markering av polarnasjonen Norge. Så kom isfronten”.

Eskil Engdal i Dagens Næringsliv, 19. februar 2005.

Ut på tur: Med dronningfølge i isødet

Den 11. februar 2005 skulle bli en merkedag i norsk polarhistorie: Etter nær ni timer i et av Forsvarets Hercules transportfly landet Dronning Sonja og hennes følge mykt og trygt på den norske storflyplassen i Antarktis. Aldri før hadde en norsk kongelig besøkt Dronning Maud Land – vår sydligste provins. Begivenheten ble naturlig nok omfattet med betydelig interesse i media,¹ som kunne bringe mange tildels lesverdige og severdige reportasjer, - stort sett av ”politisk korrekt” gehalt. For et sosialpsykologisk interessert publikum brakte dessuten Dagens Næringsliv frilynte og farverike, for ikke å si surrealistiske, observasjoner omkring stedets og begivenhetens møte med Dronningens haleheng av politikere, byråkrater, forskningspersonell, hoffdamer, pressefolk m.m.²

Hva var det som foregikk? Et kostbart PR-jippo med eksotisk setting, iscenesatt av geskjeftige operatører for å mane frem en virtuell virkelighet med ekko fra en i dobbelt forstand fjern fortid? Resirkulering av våre polarmyter, - myter om fornstore bragder, som i synergi med det tidsriktige bildet av et moderne høyteknologi-samfunn og den humanitære stormakt skulle gi frisk næring til vårt nasjonale mantra om at det er typisk norsk å være god?

Selvsagt var det også noe mer. Og kan hende ønsker vi å forstå den forestillingen som utspilte seg der nede i isødet i et dypere perspektiv enn det som mediebildets flyktige og flimrende kontekstualitet kan fremby? Da er det at *historien* kommer oss til hjelp.

Foranledningen for begivenheten, hvor åpningen av flyplassen kunne være en stor nok attraksjon i seg selv, var åpningen av forskningsstasjonen ”Troll”. Stasjonen med det angivelig heilnorske navnet hadde i og for seg eksistert siden begynnelsen av 1990-tallet. Det nye var oppgradering av anlegget og omlegging til permanent helårsdrift: Norges første helårs forskningsstasjon i Antarktis på 45 år! Dermed hadde Norge påny inntatt sin

---

¹ I tillegg til den omfattende dekning i de riksdekkende TV-kanalenes nyhetssendinger, skal spesielt nevnes reportasjene i Aftenposten 12. februar (”Fjærmyk landing på isen”) og 13. februar 2005 (”Dronningen av Maud Land”), som nettgaver henholdsvis

<http://www.aftenposten.no/nyheter/miljo/article968127.ece?service=print>, og

<http://aftenposten.no/nyheter/iriks/article968376.ece?service=print>

² Eskil Engdals artikkel ”Polarliv og røre”, Dagens Næringsliv 19. februar 2005.

hevdvunne og (som enkelte ville si) rettmessige plass i første rekke blant verdens polarnasjoner.

Norge er det eneste land som gjør krav på landområder i begge av Jordens polarområder – i nord og i syd, i Arktis og Antarktis. Hvordan kan det ha gått til at vi så å si har kommet til å klore oss fast i klodens ytterkanter? Dét spørsmålet kunne være gjenstand for en større avhandling, og blir for såvidt også delvis behandlet i det nylig utkomne trebinds-verket Norsk Polarhistorie. Temaet for det etterfølgende er det mer beskjedne, - hvordan det gikk til at Norge skaffet seg besittelsen Dronning Maud Land på det antarktiske iskontinentet.

Historien om hvordan og hvorfor Dronning Maud Land ble lagt under norsk statshøyhet, er et lite påaktet og for mange nærmest ukjent kapittel i historien om Norges virksomhet i polarområdene. At dette er en sak som til og med er utelatt i referanseverket Norsk Polarhistorie, er besynderlig. Omstendighetene omkring selve annekasjonen 14. januar 1939 er bare en del av den større fortellingen om Dronning Maud Land. Dette er imidlertid krøniken om et spennende storpolitisk drama med Norge i hovedrollen. Det er fortellingen om hvordan norske myndigheters besluttsomhet i en gitt situasjon plutselig skulle bli utslagsgivende i spillet om Sydpolkontinentets status. Selv blant fagfolk og forøvrig kunnskapsrike legfolk er imidlertid innsikten på dette felt gjennomgående begrenset, og beheftet med såvel kunnskapshull som faktafeil og misforståelser. Dette gjelder også enkelte av de velmente, og i og for seg betimelige forsøk på folkeopplysning i form av kronikker m.v. som fra tid til annen dukker opp i pressen.³ Fortellingen om Dronning Maud Land er en viktig del av vår historie. Det er også en fortelling som både behøver og fortjener å repeteres.

På sporet av den tapte tid: Norsk hvalfangst vs. Rule Britannia⁴

Dramaet begynte så smått i 1904, og foranledningen var hvalfangsten. På denne tiden var hele Antarktis – iskontinentet såvel som øyer og hav utenfor – fortsatt alment betraktet som herreløst område (*terra nullius*), med mulig unntak av Syd-Georgia, som ”mer eller mindre” ble regnet som britisk. Samtidig var det i ferd med å bli etablert en betydelig hvalfangstindustri, med norske interesser i førersetet. Dette var året da nordmannen C.A. Larsen opprettet hvalstasjonen i Grytviken på Syd-Georgia, et epokegjørende foretak som ble iverksatt gjennom Larsens argentinsk-registrerte firma *Compañía Argentina de Pesca*, og som opererte under argentinsk flagg.⁵ Flagget måtte han imidlertid stryke da britene sendte et orlogsfartøy til øya. Kort tid etter denne episoden inntraff den norsk-svenske unionsoppløsningen, og de rettslige og politiske forholdene med hensyn til Antarktis og øyene i Syd-Ishavet ble med ett et brennaktuelt spørsmål for det unge og lett desorienterte norske utenriksstyret. I et spørsmål av en slik art falt det naturlig at man rådspurte seg hos verdensmakten Storbritannia, som også var den ledende sjømakt, i manges øyne også den ledende polarmakt. Slik gikk det til at Norges chargé d'affaires i London i en

³ Som et lesverdig eksempel i så måte kan nevnes høyesterettsadvokat Paul Rørs kronikk ”Da Norge tok land i Antarktis” i Aftenposten 26. februar 2005.

⁴ Fremstillingen i dette og en del av de senere avsnitt er i noen grad basert på angjeldende avsnitt i Odd Gunnar Skagestad, Norsk polarpolitikk 1905-1974, Dreyers forlag, Oslo 1975, jfr. spesielt s. 40-53 og s. 84-87 for nærmere kildehenvisninger.

⁵ O.P. Araldsen og A. Tenvik, En oversikt over fiske, fangst og norske polarinteresser, Oslo 1968, Vedlegg 5, s. 4.

skriftlig henvendelse til det britiske utenriksministerium 23. februar 1906 anmodet om svar på følgende spørsmål:⁶

1. Hvilke øygrupper og hvilke land tilhører Det britiske rike i området mellom 45° og 65° S. og 35° og 80° V.?
2. Betraktes Syd-Shetlandsøyene og Syd-Orknøyene som internasjonalt område?
3. Kunne et norsk selskap som aktet å sende en ekspedisjon som skulle avgå våren 1906 med et flytende kokeri, få tillatelse fra de britiske myndigheter til å la sine skip ta opphold ved Falklandsøyene og foreta hvalfangst fra havn der hvis dette skulle være nødvendig?

Fridtjof Nansen, som i mellomtiden var blitt norsk sendemann i London, gjentok 11. mai forespørselen, og britene svarte i en note 16. mai at Syd-Georgia, Syd-Orknøyene, Syd-Shetlandsøyene og Graham Land tilhørte Storbritannia, samt at det norske fangstselskapet burde instrueres om å sende en søknad til guvernøren på Falklandsøyene, som ville bli underrettet. Den 5. oktober 1906 utstedte den britiske regjering forordninger for reguleringer av hvalfangsten i disse områdene, - områder som delvis var blitt oppdaget av nordmenn og hvor den norske hvalfangsten utgjorde de vesentlige brukerinteressene.

Som respons på de britiske tiltakene anmodet Norge i et memorandum til det britiske utenriksministerium 4. mars 1907 om følgende opplysninger:

1. Siden når var Syd-Orknøyene, Syd-Shetlandsøyene og Graham Land blitt betraktet som tilhørende Det britiske rike?
2. Bygget den britiske suverenitet på noen handling som kom i betraktning i henhold til de i internasjonal praksis alminnelig anerkjente prinsipper?
3. Var suverenitetservervelsen blitt notifisert utenlandske regjeringer?

Det britiske svar kom 30. april, og gikk ut på at områdene var britiske i kraft av oppdagelser gjort i første halvdel av det 19. århundre, samt at den britiske regjering ikke pleide å notifisere utenlandske regjeringer om territoriale suverenitetsutvidelser. I sin innberetning 14. mai om de britiske krav bemerket den norske legasjon i London at *”Denne begrundelse kan vel neppe ansees for tilfredsstillende eller afgjørende; men jeg skulde dog ikke anse det for opportunt, om Norge indlod sig paa at bestride det engelske overhøihedskrav; vore interesser i disse fjerne strøg kan vel aldrig blive særdeles betydelige”*. Fridtjof Nansen formulerte seg videre i følgende ordelag: *”Den Britiske Regjerings Opfatning af South Shetlands som britisk Territorium er af mig blit indrapportert til Udenrigsdepartementet i Kristiania, som ikke har gjort nogen Modforestilling, hva der visselig heller ikke vilde nyttet til noget”*.⁷

Norge kom således ikke til å protestere mot de britiske krav, men fremsatte i en note 2. september 1907 visse innsigelser mot de britiske hvalfangstbestemmelsene. Dette gjaldt spesielt kravet om at man skulle betale avgift enten hvalen var fanget utenfor eller innenfor britisk territorialfarvann. Den norske regjering mente at fangst utenfor territorialgrensen rundt angjeldende øyer og territorier skulle være fri for avgiftsbelastning. Dette ble tatt til følge i et skriv fra det britiske landbruksministerium 18. mai 1908. Det lyktes imidlertid ikke Norge å oppnå øvrige lempelser i de britiske konsesjonsvilkårene for hvalfangsten i Syd-Ishavet.

Derimot skulle de norske henvendelsene få som konsekvens at Storbritannia – som den første stat – foretok formelle anneksjoner i Antarktis: Ved en kongelig forordning (et såkalt ”Letters Patent”) av 21. juli 1908 kunngjorde britene at alt land og øyer i Syd-

⁶ Bjarne Aagaard, *Antarktis 1502-1944*, Norges Svalbard- og Ishavs-undersøkelser, Meddelelser nr. 60, Oslo 1944, s. 58-62.

⁷ Aagaard, *op.cit.*, s. 59.

Atlanteren syd for 50° S. og mellom 20° og 80° V. var britiske besittelser ("dependencies") underlagt kolonien Falklandsøyene. Da det ved nærmere ettersyn viste seg at disse koordinatene også omfattet store deler av Chiles og Argentinas fastlandsterritorier, ble – etter chilenske og argentinske protester - grensene for de såkalte "Falkland Islands Dependencies" ved ny forordning av 28. mars 1917 redefinert som mellom 20° og 50° V. syd for 50° S., og mellom 50° og 80° V. syd for 58° S. Norge reiste ingen innsigelser mot det britiske kravet, og måtte dermed anses iallfall *de facto* å ha anerkjent den britiske suverenitet over "Falkland Islands Dependencies". Det er imidlertid tvilsomt om den norske regjering i det hele tatt – før henimot midten av 1920-årene - ble oppmerksom på de to britiske forordningene av 1908 og 1917.

For ettertiden kan det synes sært at det måtte en troskyldig norsk forespørsel til for at de britiske myndigheter skulle komme til bevisst erkjennelse av at disse enorme områdene var deres egne besittelser. Men dette var i den imperialistiske epokes overmodne fase hvor "Rule Britannia" var den rådende mantra. Og i saker av denne art fulgte britiske myndigheter – om man kan tillate seg en noe respektløs metafor - nærmest instinktivt tegneseriehunden "Snoopy"s parole "*Alt under snutehøyde tilhører meg!*"

For Norge var det uaktuelt å føre noen annekasjonspolitik i Antarktis i denne perioden. Private okkupasjoner utført på Norges vegne ble aldri fulgt opp av norske myndigheter. Det er en utbredt, om enn feilaktig, oppfatning at Roald Amundsen ikke okkuperte Sydpolen.⁸ I forbindelse med Sydpolferden 1911-12 hadde Roald Amundsens ekspedisjon oppdaget store områder på det antarktiske kontinent (Kong Haakon VII's Vidde m.m.), og tatt disse områdene i besittelse på vegne av Norges konge. Disse okkupasjonene resulterte imidlertid ikke i noen annekasjoner eller utløste noe politisk initiativ forøvrig fra norsk side. Dette har mer enn rent akademisk interesse: Som senere erfaringer skulle vise, ble oppdagerprioritet – fortrinnsvis uttrykt gjennom formelle okkupasjonshandlinger – tillagt avgjørende vekt ved de annekasjoner som Norge (og andre land) skulle foreta. Norsk politikk i Antarktis gikk imidlertid ut på at man forholdt seg primært til Storbritannia og de britiske disposisjoner, og søkte å gjøre det beste ut av de rammebetingelser og det handlingsrom som dette innebar.

Britisk hegemoni og norske utfordringer

I de første årene hadde norsk hvalfangst i hovedsak foregått i Vest-Antarktis, hvor de var underlagt det britiske konsesjons- og avgiftsregimet, for såvidt som de var avhengige av landstasjoner innenfor Falkland Islands Dependencies. Men i 1922 innledet Magnus Konow og C.A. Larsen en ny epoke i hvalfangsten, da de ønsket å starte opp pelagisk fangst på nye felter i Rosshavet. Ingen hadde fremsatt offisielle krav på landet innenfor, som derfor måtte være å anse som herreløst. I det norske Utenriksdepartement var man imidlertid knapt innforstått med at så var tilfelle, og de norske hvalfangerne søkte derfor med UD's støtte for sikkerhets skyld om britisk konsesjon for å drive fangst i Rosshavet.⁹

Atter en gang - på samme måte som i Vest-Antarktis 15 år tidligere – skulle de norske henvendelsene føre til britiske territorialkrav. Annekasjonen, som skjedde ved såkalt "Order-in-Council" (dvs. kongelig resolusjon) 30. juli 1923, gjaldt denne gang området syd for 60° S. mellom 160° Ø. og 150° V. Området fikk navnet "Ross Dependency". Som et uttrykk for den interne arbeidsfordeling innenfor det britiske imperium ble den nye besittelsen med virkning fra 14. november 1923 underlagt New Zealand, som

⁸ En oppfatning som bl.a. bringes videre av Paul Røer, *op.cit.*

⁹ Jfr. Joh. N. Tønnessen, *Den moderne hvalfangsts historie*, bd. 3, Sandefjord/Oslo 1969, s. 269-270.

dengang hadde status som selvstyrt britisk dominion. Anneksjonen ble ikke notifisert overfor Norge. Den skulle imidlertid føre til norsk-britiske uoverensstemmelser og en langtrukken noteveksling mellom de to land. Ikke så å forstå at det på noen måte kom på tale fra norsk side å *protestere* mot det britisk/newzealandske krav, men man ønsket likevel å ta forbehold for eventuelle uoppdagede øyer innenfor den annekterte sektoren, samt for områder som var blitt oppdaget og tatt i besittelse for Norge av Roald Amundsens Sydpolekspedisjon. Disse forbehold ble meddelt britene i en norsk note av 24. februar 1924. I noten ble det tilkjennegitt at Norge på det daværende tidspunkt ikke hadde til hensikt å kreve overhøyhet over de områdene som Amundsen hadde okkupert. Det ble imidlertid samtidig gjort klart at Norge hadde et rettsgyldig grunnlag for et prioritetskrav på å kunne annektere disse områdene så snart folkerettens krav til effektiv okkupasjon av nytt land måtte være oppfylt. De norske forbeholdene ble avvist av britene i en svarnote 3. november 1925, som med tid og stunder utløste en ny norsk note 13. mai 1927. Her understreket man fra norsk side påny den norske oppdagerprioriteten, og reiste videre spørsmålet om Ross-barrièrens status. Norsk syn var at siden denne isbremmen hvilte på vann, kunne den ikke være ment å være inkludert i kravområdet Ross Dependency. Fra britisk side ble denne forståelsen avvist – på uttrykkelig vegne av regjeringene i Storbritannia såvel som i New Zealand - i en svarnote 9. desember 1927. Norge på sin side svarte i en note av 8. november 1929 at man måtte opprettholde de påstandene som en hadde fremsatt i de tidligere noter av 24. februar 1925 og 13. mai 1927. Med dette opphørte den norsk-britiske meningsutvekslingen i denne saken uten at partene hadde oppnådd å komme frem til prinsipiell enighet. Det *virkelige* forhold var imidlertid at de britiske krav ble akseptert *de facto* fra norsk side. Når det gjaldt hvalfangsten, innførte New Zealand lisens- og reguleringsbestemmelser som ble håndhevet overfor norske hvalfangere også på det åpne hav. Med sin tradisjonelle holdning til havenes frihet innså imidlertid britiske myndigheter at dette åpenbart var i drøyeste laget. I en britisk note 17. november 1929 til den norske regjering ble norske protester mot dette forholdet tatt til følge, og det ble fastslått at hvalfangstbestemmelsene i Ross Dependency kun gjaldt innenfor 3-milsgrensen.¹⁰

Et hovedtrekk ved den politiske utviklingen i Antarktis i 1920-årene var at ”etterhvert som tiden gikk og hvalfangsten tiltok i betydning”, syntes det mer og mer klart at den britiske politikk gikk ut på ”om mulig å gjøre hele det formodede antarktiske fastland med tilliggende øyer til en britisk verdensdel”. Dette kom spesielt til uttrykk på Imperiekonferansen i London i 1926, hvor det ble vedtatt en resolusjon som prinsipielt ”fastslo” at visse områder i Antarktis tilhørte Storbritannia i kraft av at de (faktisk eller angivelig) var oppdaget av briter. ”Ønskelisten” omfattet svære strekninger som alment hadde vært betraktet som herreløst land (herunder land som faktisk var oppdaget av andre nasjonaliteter), og inkluderte eksplisitt følgende områder:

1. Den delen av Coats Land som ikke var medtatt under Falkland Islands Dependencies.
2. Enderby Land.
3. Kemp Land.
4. Queen Mary Land.
5. Det område vest for Adélie Land¹¹ som av en australsk ekspedisjon i 1912 var blitt kalt Wilkes Land.
6. King George V Land.
7. Oates Land.

¹⁰ *Tidens Tegn*, 19. november 1929.

¹¹ Adélie Land var navnet som Frankrike hadde gitt den smale sektoren mellom 142° og 136° østlig lengde som landet annekterte i 1924.

Selv om denne resolusjonen knapt kunne sies å ha samme folkerettslige gjennomslagskraft som en formell annekasjon, var den en viktig programerklæring som klart tilkjennegav det britiske verdensrikets politiske ambisjoner i Antarktis. Som sådan skulle den også få følger for Norges stilling i denne del av verden.

Anneksjonslinjen: Bouvetøya og Peter I's Øy

I 1927 inntraff et linjeskifte i norsk Antarktis-politikk. Mens man hittil hadde forholdt seg reaktivt og – når det kom til stykket – resignert overfor den britiske hegemoniadferd, slo man nå inn på en proaktiv kurs som i sin konsekvens medførte at også Norge skulle få status som kravhaver og eiendomsbesitter i syd.

Det begynte med at hvalfangstrederen Lars Christensen i 1927 utrustet den første av det som skulle bli en serie av spektakulære ekspedisjoner til Antarktis, - de såkalte "Norvegia"-ekspedisjonene. Med hjemmel i fullmakt fra den norske regjering¹² gav Christensen ekspedisjonslederen kaptein Hornthvedt autorisasjon til å annektere nytt land som han måtte finne og eventuelt gå i land på, og som ikke allerede var okkupert av noe annet land. Den 1. desember 1927 foretok "Norvegia" landgang på Bouvetøya. Med sin beliggenhet på 54° 25' S. og 3° 21' Ø. kan Bouvetøya trygt betegnes som "verdens ensomste sted" for såvidt som det er det sted på jordens overflate som ligger lengst unna noen annen øy eller fastland.¹³ Øya hadde vært oppdaget av franskmannen Jean-Baptiste Lozier Bouvet allerede i 1739, men ingen stat hadde ennå funnet på å gjøre krav på den. Nå ble Bouvetøya behørig tatt i besittelse som Norges eiendom, og okkupasjonen ble meddelt den britiske regjering i norsk note 19. januar 1928. Det britiske utenriksministerium (Foreign Office) bekreftet dagen etter – uten protest - å ha mottatt noten. Den 23. januar 1928 ble okkupasjonen formelt stadfestet og godkjent ved kgl. resolusjon, som fastslo at Bouvetøya var blitt lagt under norsk suverenitet. Dermed hadde Norge slått inn på anneksjonslinjen i Antarktis.

Fullt så enkelt og problemfritt som man vel kunne ha håpet, skulle det imidlertid ikke bli. Vel hadde ikke britene protestert i første omgang, men pipen skulle snart få en annen lyd. Den 20. februar bestred utenriksminister Austen Chamberlain i Underhuset den norske annekasjonen og hevdet at Storbritannia hadde rett til Bouvetøya, noe som resulterte i en norsk note om saken 23. april.

Den norsk-britiske tvisten om Bouvetøya ble løst senere samme år på en måte som man i ettertiden må kunne karakterisere som en veritabel hestehandel. I begynnelsen av oktober tok det britiske koloniministerium (Colonial Office) kontakt med Norges sendemann i London, Benjamin Vogt, vedrørende ønskeligheten av et norsk-britisk samarbeid om sikring av hvalbestandene i Syd-Ishavet. Vogt antydte at en tilfredsstillende ordning lettest ville oppnås dersom Norge i likhet med Storbritannia var eiendomsbesitter i Antarktis. Britenes respons var at man "under gitte omstendigheter" ville kunne stille seg velvillig til eventuell norsk suverenitet over Bouvetøya. Den 16. oktober meddelte Vogt den britiske regjering at den norske regjering med glede imøteså en britisk bekreftelse av norsk statshøyhet over Bouvetøya, men at denne saken burde avgjøres for seg og ikke blandes sammen med andre spørsmål. I norsk UD var forståelsen imidlertid at saken vanskelig kunne løses uten at man i noen grad tok hensyn til britenes ønskemål. Etter samråd med Stortingets utenrikskomité erklærte den norske regjering derfor i et PM til den britiske regjering 14. november at "*The Norwegian Government have not sufficient*

¹² Fullmakt utstedt av Utenriksdepartementet 31. august 1927.

¹³ Jfr. også oppslagsordet "Bouvetøya" i Odd Gunnar Skagestad, *Norge på terskelen*, Oslo 2000, s. 74.

knowledge of the basis upon which are founded the British claims to each one of the territories which the last Imperial Conference asserted to be British. The Norwegian Government however are prepared to express their willingness to refrain from occupying any land within these territories". Den norske erklæringen førte til at den britiske regjering 19. november offisielt meddelte Underhuset at Storbritannia trakk sitt krav på Bouvetøya til fordel for Norge. "Hestehandelen" innebar således at Norge oppnådde britenes anerkjennelse av Norges suverenitet over Bouvetøya, mens Storbritannia på sin side oppnådde at Norge fraskrev seg retten til eventuelle fremtidige krav i enorme herreløse og på den tid tildels ennå uoppdagede områder på det antarktiske fastland, hvor alle andre land kunne foreta rettsgyldige anneksjoner. I forbindelse med den norsk-britiske forståelsen ble det også fra britisk side uttrykkelig slått fast at Storbritannia ønsket så få naboer som mulig i Antarktis.

Som den formelle avslutning på kapitlet om Norges anneksjon av Bouvetøya skal tilføyes at det ved lov av 27. februar 1930 ble fastslått at Bouvetøya var underlagt norsk suverenitet med status som "biland". På dette tidspunkt var imidlertid Norge allerede igang med nok et anneksjonsforetagende i Syd-Ishavet: Den 2. februar 1929 gjorde "Norvegia"-ekspedisjon nummer to (ledet av kaptein Nils Larsen og dr. Ola Olstad) landstigning på Peter I's Øy på 68° 50' S. og 90° 35' V. i Vest-Antarktis, og øya ble okkupert for Norge etter samme mønster som for Bouvetøya. Okkupasjonen ble utført med hjemmel i bemyndigelse gitt i henhold til kgl. resolusjon av 31. august 1928. Øya ble lagt under norsk statshøyhet som "biland" 1. mai 1931 ved kgl. kunngjøring basert på Stortingsbeslutning av 23. april samme år. (Grundigheten i saksbehandlingen kan illustreres ved at Stortingets beslutning i sin tur var foretatt på foranledning av kgl. prp. av 6. mars 1931, hvorved UDs innstilling av samme dato ble bifalt). Anneksjonen av Peter I's Øy ble notifisert utenlands, og ble anerkjent av Storbritannia 6. august 1931. Den ble heller ikke bestridt av noen annen fremmed stat, og ved lov av 24. mars 1933 ble det stadfestet at Peter I's Øy var underlagt norsk suverenitet som "biland".

Spillet om Øst-Antarktis 1929-39

Frankrikes anneksjon i 1924 av Adélie Land mellom 142° og 136° Ø. berørte ikke norske interesser og førte heller ikke til noen internasjonal kontrovers forøvrig. Bortsett fra denne smale sektoren forble hele Øst-Antarktis mellom 160° Ø. og 20° V. herreløst land, selv om britene på Imperiekonferansen i 1926 (jfr. omtale foran) hadde tilkjenegitt prioritetskrav på størstedelen av dette området. Fra 1929 ble Øst-Antarktis gjenstand for intensivt utforskning, særlig fra norsk og britisk/australsk side, ved henholdsvis "Norvegia"- og "Discovery"-ekspedisjonene. Norsk forskning gikk samtidig over i en ny fase idet "Norvegia"-ekspedisjonene i 1929 og senere også benyttet fly.

Storbritannias chargé d'affaires i Oslo meddelte 12. oktober at man var i ferd med å sende en ekspedisjon ("Discovery I") som skulle operere i sektoren mellom Rosshavet og Enderby Land, for formelt å etablere et rettslig grunnlag for et britisk krav på denne sektoren (med unntak av Adélie Land). Det norske UD takket 14. oktober for meddelelsen og instruerte samtidig Norges legasjon i London om å meddele den britiske regjering at "Norvegia"-ekspedisjonen var blitt gitt generell bemyndigelse til under sitt tokt 1929-30 å ta i besittelse i H.M. Kong Haakon VII's navn nytt land som måtte påtreffes og som ikke tidligere var blitt okkupert av noe annet lands regjering. Det var samtidig en klar forutsetning at det ikke skulle okkuperes land som falt inn under de områdene som Imperiekonferansen hadde oppregnet. Norges holdning ble understreket av stats- og utenriksminister Mowinckel i en samtale 21. desember 1929 med den britiske

sendemann i Oslo om faren for norsk-britisk interessekonflikt pga. de fullmaktene som "Norvegia" og "Discovery" hadde fått for å legge grunnlag for henholdsvis norske og britiske krav. Mowinckel fremhevet overfor den britiske sendemann at Norge tok avstand fra det såkalte "sektorprinsippet" som eventuelt grunnlag for territorialkrav i polartraktene, og understreket at Norge hevdet det frie havs rett uten hensyn til påståtte interessesfærer. Mowinckel påpekte videre at Norge hadde respektert uttalelsen fra Imperiekonferansen av 1926, og fremholdt at han derfor ikke fryktet noen norsk-britisk interessekollisjon. Tilsynelatende betryggende nok, men det heftet et aber ved Mowinckels tilsynelatende sorgløse forsikringer: Den foran omtalte norsk-britiske "hestehandelen" om Bouvetøya som dikterte den norske regjeringens handlemåte i denne saken, var på denne tiden fortsatt hemmeligholdt. Hvilke selvpålagte restriksjoner som påhvilde Norge med hensyn til okkupasjoner i Antarktis, var følgelig ukjent for "Norvegia"-ekspedisjonen. Dette kunne raskt ha fått penible følger: Ved en kombinert fly- og bakkeoperasjon ble Enderby Land 22. desember 1929 gjenoppdaget (opprinnelig opdaget av briten John Biscoe i 1831) og okkupert av "Norvegia"-ekspedisjonens leder, kaptein Hjalmar Riiser-Larsen. To og tyve dager senere ble samme territorium tatt i besittelse for det britiske imperium av "Discovery"-ekspedisjonen. Den 6. januar 1930 ble Riiser-Larsen instruert om ikke å okkupere land øst for 45° Ø., - dette for å unngå politiske komplikasjoner.¹⁴ Dette førte til at den britiske regjering i et memorandum 20. januar 1930 gav uttrykk for glede over at den norske regjering ikke tillot "Norvegia"s okkupasjon av Enderby Land noen betydning, og merket seg at "Norvegia" ville innskrenke sine operasjoner til herreløst land mellom Enderby Land og Coats Land.

I løpet av de neste årene oppdaget, utforsket og kartla Lars Christensens "Norvegia"-ekspedisjoner store områder i Antarktis, i første rekke mellom Coats Land og Enderby Land. Dette gjaldt spesielt følgende kyststrekninger:

1. Kronprinsesse Märtha Land, fra 17° V. til 5° Ø.
2. Prinsesse Astrid Land, fra 5° til 20° Ø.
3. Prinsesse Ragnhild Land, fra 20° til 34° Ø.
4. Prins Harald Land, fra 34° til 40° Ø.
5. Dronning Maud Land (senere kalt Kronprins Olav Land), fra 40° til 45° Ø.

(Navnet Dronning Maud Land ble først senere fellesbetegnelse på ovennevnte fem områder).

Videre kartla og navnsatte "Norvegia"-ekspedisjonene vidstrakte områder lenger øst, innenfor de områdene som man hadde lovet britene å holde seg unna (foruten Enderby Land gjaldt dette Lars Christensen Land, Kong Leopold og Dronning Astrid Land, samt Ingrid Christensen Land). En rekke okkupasjoner ble foretatt med hjemmel i den generelle bemyndigelsen som regjeringen hadde gitt. Noen norsk annekasjon på det antarktiske fastland fant imidlertid – enn så lenge - ikke sted. Regjeringen fant åpenbart på denne tiden etter omstendighetene ikke å kunne stadfeste de okkupasjonene som "Norvegia"-ekspedisjonene hadde foretatt. Dette gjaldt også de okkupasjoner som åpenbart var foretatt utenfor de områdene som man overfor britene hadde forpliktet Norge til ikke å gjøre krav på. Derimot ble det utvist fornyet og forsterket aktivitet - for ikke å si aktivisme - fra britisk side. Ved "Order-in-Council" av 7. februar 1933 gikk man således til det skritt å annektere alle øyer og landstrekninger innen en sektor syd for 60° S. mellom 160° og 45° Ø. (med unntak av Adélie Land), - dvs. over 40 prosent av den samlede antarktiske landmassen. Det ble samtidig meddelt at området ville bli lagt under Australia, et tiltak som ble effektivt ved australsk lovvedtak i juni 1933 om opprettelsen av det såkalte "Australian Antarctic Territory". I den forutgående debatt i det australske

¹⁴ Fridtjov Isachsen, "The New Norwegian Dependency in the Antarctic", *Le Nord*, 2, 1939, I, s. 67-78.

parlament ble det lagt stor vekt på de lukrative lisensinntektene fra norske hvalfangere som anneksjonen var forventet å innbringe. Anneksjonen av den australske sektoren ble begrunnet med britiske oppdagerrettigheter og med behovet for regulering av hvalfangsten for å beskytte bestandene mot overbeskatning. Da dommen i Grønlandssaken falt i Haag 5. april 1933, ble den anført som en ytterligere prinsipiell styrkelse av det australske sektorkravet. For *norske* interesser innebar det australske sektorkravet – som delvis omfattet land som var oppdaget og kartlagt av nordmenn - en økt antatt fare for at norsk virksomhet i de utenforliggende farvann kunne bli underlagt restriksjoner fra fremmede stater.

I et britisk memorandum av 14. februar 1933 ble Norge notifisert om anneksjonen. Dette utløste ikke noen umiddelbart utenrikspolitisk respons eller initiativ, men Norge innledet en rekke sonderinger og underhåndskontakter – innenlands såvel som utenlands – med sikte på å avklare hvordan en best burde forholde seg til den situasjonen som nå var under utvikling i Antarktis. Etter oppdrag fra Utenriksdepartementet avgav Norges Svalbard- og Ishavsråd 1. mai en betenkning som innebar en klar avstandtagen fra anneksjonen. Det ble her anført at selv om den dommen som nettopp var avsagt i Haag i Grønlandssaken innebar at det ville bli stilt små krav til suverenitetsvervelser i polarområder, så kunne likevel ikke sektorkravet anses for folkerettslig gyldig. Rådet bemerket videre at kravets formål måtte antas å være ønsket om å utelukke andre lands borgere fra hvalfangst innen en tremilsgrense fra land, eller iallfall å gjøre slik fangst avhengig av konsesjon og avgift. I mai 1933 rettet den norske regjering forespørsler i Berlin, Paris og Washington for å bringe på det rene hvordan stormaktene stilte seg til den britiske "Order-in-Council" av 7. februar, og sommeren 1933 ble antarktiske spørsmål drøftet uformelt med fremtredende briter, blant annet av Riiser-Larsen på halv-offisielt oppdrag i London. På norsk eksperthold ble det samtidig tatt til orde for en mer aktiv norsk politikk. Blant annet foreslo Bjarne Aagaard – senere rådgiver for utenriksminister Halvdan Koht i Antarktis-saker – at det burde holdes en internasjonal konferanse om antarktiske spørsmål, spesielt suverenitetsspørsmål og hvalfangstregulering. Høsten 1933 ble saken drøftet i et møte mellom representanter for Regjeringen, berørte offentlige og private instanser og sakkyndige, og myndighetene ble her kritisert for unnfallenhet.

På bakgrunn av ovennevnte sonderinger og den hjemlige debatt fant Regjeringen å måtte ta et forsiktig initiativ overfor britene. I et memorandum av 26. januar 1934 reiste man således – såvidt vites for første gang i noe som kan kalles en offisiell kontekst – spørsmålet om en mulig norsk anneksjon i sektoren mellom Falkland Islands Dependencies og Australian Antarctic Territory. Det ble videre meddelt at den norske regjering overveiet ønskeligheten av å holde en internasjonal konferanse for å drøfte situasjonen i Antarktis, men at man fant bilaterale norsk-britiske forhandlinger å være mest praktisk. Blant annet ønsket Norge å få klarlagt spørsmålet om sjøgrense i Antarktis. I en svarnote 23. oktober 1934 gav Storbritannia uttrykk for enighet med de norske synsmåter, og oppfordret indirekte Norge til å gå til anneksjon i angjeldende sektor ("*... His Majesty's Government in the United Kingdom recognise the special interests of Norway in the Antarctic ...*"). I et memorandum av 15. november ble den britiske holdningen – og dermed også Norges handlingsrom - ytterligere klarlagt. Det kunne nå synes som om det var ryddet klar bane for Norge til å gå til anneksjon på det antarktiske fastland. Avklaringen skulle likevel ikke føre til noe norsk initiativ i denne omgang, idet Regjeringen av andre grunner ikke fant det opportunt å gå så raskt til verks. Blant annet fant man å måtte ta hensyn til den norsk-britiske fiskerigrensetvisten, som på denne tiden var i ferd med å tilspisse seg. Da saken om en eventuell norsk anneksjon ble fremmet i Utenriksdepartementet i 1936, ble den derfor stanset av utenriksminister Koht,

som foretrakk å stille saken i bero så lenge man hadde andre og viktigere spørsmål å håndtere i forholdet til Storbritannia. Man ville ikke risikere to konflikter på én gang med britene. I 1938 dukket anneksjons-spørsmålet opp påny – denne gang på bakgrunn av rykter om at Sovjetunionen planla en ekspedisjon med sikte på å okkupere en del av Antarktis. Ryktene var visstnok grunnløse, men tilskyndet likevel Koht til å undersøke hvorvidt Storbritannia fortsatt ikke ville ha motforestillinger mot en norsk anneksjon. Spørsmålet om et eventuelt norsk krav ble derfor igjen drøftet underhånden med britene, som fremdeles stilte seg velvillige.¹⁵ I desember samme år oppstod imidlertid en episode som på avgjørende måte skulle forandre hele situasjonen - herunder også modalitetene for norsk handling.

En ny provins til landet lagt

Nøkkelskikkelsen i det drama som kom til å resultere i den norske anneksjonen av Dronning Maud Land, var stifteren og den mangeårige leder av Norges Svalbard- og Ishavsundersøkelser (forløperen for Norsk Polarinstittutt), dosent Adolf Hoel. Hoel var en sentral aktør og drivkraft i såvel norsk polarforskning som norsk polarpolitikk i hele mellomkrigstiden. Hoel hadde også gode tyske kontakter. Hans medlemskap i Nasjonal Samling og den samarbeidsholdning overfor den tyske okkupasjonsmakt som dette innebar, skulle senere bli hans ulykke. Hoels bruk av sine tyske kontakter i 1938 og hans videre resolute oppfølging overfor den norske regjering satte imidlertid på avgjørende vis Regjeringen i stand til å avverge et tysk initiativ, som i sin konsekvens kunne ha satt Norges posisjon i Antarktis over styr. Historien om hvordan Hoel kom under vær med de tyske planene, er i seg selv en spennende fortelling. Den er imidlertid fortalt inngående annet steds – blant annet av Hoels testamentfullbyrder Paul Røer – og skal ikke gjenfortelles her.¹⁶ Det springende punkt i foreliggende sammenheng er at det lyktes Hoel å få rede på at en tysk ekspedisjon hadde avgått med katapultskipet ”Schwabenland”¹⁷ den 17. desember med kurs for Antarktis. Ekspedisjonen var omgitt med den største hemmelighet, men ut i fra omstendighetene og de opplysninger som var tilflytt ham, kunne Hoel slutte at ekspedisjonens destinasjon var det samme område som Norge hadde hatt planer om å ta i besittelse. Hoel underrettet 22. desember den norske regjering ved Utenriksdepartementet, hvor man heller ikke hadde vanskeligheter med å se at den tyske ekspedisjonens mest sannsynlige formål var å gjøre krav på land innenfor den norske interessessfære. Den utviklingen som nå var på gang, krevde rask handling, og 5. januar 1939 ble det holdt et møte for å drøfte hvorvidt situasjonen burde gi anledning til norsk anneksjon. På møtet deltok representanter for Regjeringen (statsminister Nygaardsvold, utenriksminister Koht og handelsminister Madsen), UDs embetsverk, interesserte instanser og sakkyndige. Det var her enighet om at Norge burde gå til anneksjon. Det ble riktignok senere fra et par av de tilstedeværende uttrykt tvil pga. den politiske risiko overfor Tyskland som dette kunne medføre, men konklusjonen fra møtet skulle komme til å stå fast. Etter å nøt i innpå seks år, handlet Regjeringen nå raskt og beslutsomt. Slik gikk det til at det aktuelle området ved kgl. resolusjon den 14. januar 1939 – bare noen få dager før ”Schwabenland”-ekspedisjonens ankomst til Antarktis - ble trukket inn under norsk statshøyhet. Utenriksdepartementets innstilling, som ble ført i pennen av utenriksminister Koht personlig, hadde følgende ordlyd:

¹⁵ Odd-Bjørn Fure, *Norsk Utenrikspolitikk historie Bd 3 Mellomkrigstid 1920-1940*, Universitetsforlaget, Oslo 1996, s. 144.

¹⁶ For en nærmere beretning skal spesielt vises til Røer, *op.cit.* Enkelte av detaljene er likeledes beskrevet i Susan Barr, *Norway – A Consistent Polar Nation?*, Oslo 2003, s. 170.

¹⁷ I Røers ovennevnte kronikk feilaktig benevnt ”Schwaben”. (Blant andre feil i samme kronikk registreres også at betegnelsen ”okkupasjon” benyttes gjennomført i stedet for det korrekte ”anneksjon”).

”Kongen samtykker og skriv under eit framlagt utkast til kongeleg kunngjering om at den parten av fastlandsstranda i Antarktis som tøyser seg ifrå grensa for Falkland Island Dependencies i vest (grensa for Coats Land) til grensa for Australian Antarctic Dependency i aust (45 grader austleg lengd) med det landet som ligg innafor denne stranda og det havet som ligg innåt, blir dregen inn under norsk statsvelde”.

Med dette var den norske anneksjonen – som hadde vært på trappene i en årrekke – et fullbyrdet faktum.

I UD's innstilling til den kongelige resolusjonen ble Norges rett til å foreta anneksjonen begrunnet med den geografiske utforskningen som nordmenn (Lars Christensens ekspedisjoner 1929-37) hadde utført og vært alene om i dette området. De praktiske betraktninger som gjorde at Norge benyttet seg av denne retten, ble oppgitt å være hensynet til den norske hvalfangsten. Det ble uttrykkelig nevnt at formålet med anneksjonen ikke var å utelukke andre nasjoner, men å unngå at norsk hvalfangst skulle bli utestengt eller skadet ved andre staters disposisjoner. I denne sammenheng ble det også pekt på den usikkerheten som hersket med hensyn til sjøgrensespørsmålet i Antarktis.

At anneksjonen var et fullbyrdet faktum innebar at et kapittel i norsk polarhistorie kunne lukkes. Samtidig kan det sies at det er her den *egentlige* fortellingen om Dronning Maud Land begynner. I første omgang dreier denne seg om anneksjonens umiddelbare følger og etterspill, - en fortelling med elementer som også idag kan synes spennende nok.

Innholdet av den kongelige resolusjonen av 14. januar 1939 ble straks notifisert overfor de aller fleste land som Norge hadde forbindelse med. For Det britiske samveldes vedkommende ble notifikasjon sendt til London, sammen med en note hvor den norske regjering anerkjente grensene for Australian Antarctic Dependency som angitt i ”Order-in-Council” av 7. februar 1933. Fra de fleste stater ble den norske notifikasjonen besvart uten kommentarer.

Storbritannia besvarte imidlertid 1. september 1939 den norske notifiseringen med uttrykkelig anerkjennelse i følgende ordelag: *”I have the honour to state, for the information of your Government, that His Majesty’s Governments in the United Kingdom, the Commonwealth of Australia and New Zealand recognise Norwegian sovereignty over the territory in question”*. I den britiske noten foreslo man videre generøst at grensen for det norske området ble fastsatt til 20° V., hvilket ble godtatt av Norge. I det norske vedtaket av 14. januar hadde områdets vestgrense vært definert noe vagere (”... grensa for Coats Land”), da den norske oppdagerprioritet bare gikk til 17° V.

Fire stater – USA, Chile, Sovjetunionen og Tyskland – avgav svar som uttrykte reserverasjoner eller avvisning av den norske anneksjonen:

USAs svarnote av 16. januar 1939 reserverte alle rettigheter som USA eller dets borgere måtte ha i området.

Chile tok forbehold med hensyn til rettigheter som den chilenske regjering måtte gjøre gjeldende.

Sovjetunionens svar (27. januar 1939) gikk ut på at den norske anneksjonen var ulovlig og at Sovjetunionen reserverte sitt syn vedrørende statstilhørigheten av dette territoriet, som man hevdet var oppdaget av russiske sjøfolk.¹⁸

¹⁸ Solomon Borisovitsj Slevitsj, *Ledjanoj materik segodnja i zavtra*, Gidrometeoizdat, Leningrad/Petrozavodsk 1968, s. 79; og S.V. Molodtsov, *Sovremennoe mezjdunarodno-pravovoe polozjenie Antarktiki*, Moskva 1954, s. 80.

Under omstendighetene – hensett til ”Schwabenland”-ekspedisjonens virksomhet – måtte nødvendigvis Tysklands respons være av spesiell interesse. På dette punkt gjør det seg øyensynlig gjeldende en del mangelfull informasjon og feiloppfatninger i ellers velinformerte fagkretser. I sin forøvrig detaljerte og informative fremstilling anfører således Paul Røer følgende:

”Okkupasjonen utløste straks noen tyske kommentarer, hvor det fremholdt at riktignok hadde man kjent til norske planer om okkupasjon, men da det var gått så lang tid uten at noe var gjort, hadde Tyskland gått ut fra at Norge hadde oppgitt dette. Den tyske ekspedisjonen foretok betydelig utforskning og kartlegging, men den tyske regjering avsto fra noen formell protest, eller okkupasjon”.

Samme oppfatning tilkjennevis likeledes av Susan Barr i hennes meget omfattende og veldokumenterte referanseverk Norway – A Consistent Polar Nation?:¹⁹

”The German expedition explored and mapped from the air a large part of Dronning Maud Land and named it ”Neu Schwabenland”, although the report showed that they never touched land. No German occupation was, however, announced and the Norwegian occupation was accepted (just over a year before Norway itself was occupied by Germany!)”.

Denne beskrivelsen av den tyske respons er imidlertid ikke korrekt. Tysklands svar innebar tvertimot en blank avvisning av den norske anneksjonen. At flyene fra ”Schwabenland” hadde droppet et større antall hakekorsflagg over området, var et klart uttrykk for de tyske hensikter, uten at dette i seg selv nødvendigvis burde tillegges avgjørende vekt. Det er imidlertid vel dokumentert at Tyskland, etter ”Schwabenland”-ekspedisjonens tilbakekomst i august 1939, utstedte et dekret om opprettelse av en ”tysk antarktisk sektor” mellom 40° 59’ og 160° 30’ Ø. Det tyske kravområdet, som fikk navnet ”Neu-Schwabenland”, lå således i sin helhet innenfor det området som Norge hadde annektert.²⁰

Den konflikten som dermed ble skapt ved de to lands innbyrdes motstridende krav, ble eliminert ved Tysklands nederlag i Den Annen Verdenskrig, og kravet på ”Neu-Schwabenland” er senere ikke blitt reist offisielt fra tysk side. På nyere tyske kart over Antarktis figurerer imidlertid navnet ”Neu-Schwabenland” på prominent plass i hjertet av Dronning Maud Land. Hvilken betydning dette eventuelt må kunne tillegges, tør imidlertid bli ren spekulasjon.

I tilbakeblikk kan som en generell betraktning bemerkes at norske okkupasjoner i polarområdene kun ble fulgt opp med anneksjoner i de tilfellene hvor den norske regjering kunne være trygg på å ha full ryggdekning i det internasjonale samfunn, slik at man ikke utsatte seg for konflikter med andre stater. For såvidt fremstår anneksjonen i 1939 som noe i retning av et grensetilfelle, hvor situasjonen likevel tilsa at en viss dristighet var på sin plass. Om den storpolitiske betydningen av Norges anneksjonshandling har det – noe pompøst, men ikke helt uten kontekstuell realisme – blitt anført at *”Det er neppe tvil om at Hitler her ble påført sitt første nederlag i sin raskt fremadskridende okkupasjonspolitikk”*²¹

I ettertid fremstår vedtaket 14. januar 1939 som et nytt linjeskifte i norsk polarpolitikk, - det betydde at Norge nå slo inn på anneksjonslinjen også for det antarktiske fastlandets

¹⁹ Susan Barr, op.cit., s. 170.

²⁰ Skagestad, Norsk polarpolitikk 1905-1974, op.cit., s. 53.

²¹ Røer, op.cit.

vedkommende. Forøvrig innebar anneksjonen og de reaksjoner denne avstedkom internasjonalt:

- At Norge i Antarktis var kommet frem til forståelse om et *modus vivendi* med Det britiske samvelde, hvilket betydde at man praktisk talt oppløste det norsk-britiske spenningsfelt som i det alt vesentligste hadde vært referanserammen for norsk politikk i Antarktis gjennom hele perioden 1905-1939; og
- At forholdet til andre makter utenfor Det britiske samvelde for alvor fikk betydning for norsk Antarktis-politikk.

Sistnevnte punkt skulle bli stadig mer følbart i årene etter Den Annen Verdenskrig, både i forbindelse med de internasjonale prosesser som kom til å utspille seg vedrørende spørsmålet om hele det antarktiske kontinentets politiske og folkerettslige status, og i forbindelse med den hjemlige håndtering av spørsmålet om Dronning Maud Lands statsrettslige status. Som det fremgår av det etterfølgende, hang disse to problemstillingene nøye sammen.

Dronning Maud Lands statsrettslige stilling

Fra mange hold ble fredskonferansen i Paris i 1945 sett som en mulig anledning til å søke bredere internasjonal anerkjennelse av det norske suverenitetskrav på det antarktiske fastland, men saken kom aldri på dagsorden. USAs standpunkt og sterke engasjement forøvrig (ikke minst forskningsmessig) i Antarktis førte imidlertid vinteren 1946-47 til en bølge av spekulasjoner omkring suverenitetsspørsmålet, særlig etter at den amerikanske utenriksminister Dean Acheson hadde oppsummert hovedlinjene i USAs Antarktis-politikk som følger: *"The United States Government has not recognized any claims of any other nations in the Antarctic and has reserved all rights which it may have in those areas. On the other hand the United States has never formally asserted any claims, but claims have been asserted in its behalf by American citizens"*. Ryktene ville ha det til at USA nå ville fremme et krav, og at en internasjonal Antarktis-konferanse var på trappene.

På spørsmål om det ville bli truffet noen tiltak i tilfelle av at andre land gjorde krav på den norske besittelsen, kunne Utenriksdepartementet i januar 1947 opplyse at det ikke var planlagt diplomatiske eller andre skritt, bortsett fra vitenskapelig ekspedisjonsvirksomhet. Spesielt ble nevnt en påtenkt norsk-britisk-svensk ekspedisjon som ville seile under norsk flagg (dvs. "Maudheim"-ekspedisjonen 1950-52). Den utenrikspolitiske utviklingen med hensyn til Antarktis aktualiserte imidlertid spørsmålet om hvilke tiltak som kunne komme på tale fra norsk side. Utenriksdepartementet tok derfor i januar/februar 1948 opp spørsmålet om å følge opp anneksjonen av 1939 med utferdigelse av lov om den statsrettslige formen for området tilknytning til Norge – en sak som man blant annet anså som ønskelig å bringe i orden før "Maudheim"-ekspedisjonen gikk igang med sitt arbeid i dette området. Fra UD's side ble det spesielt lagt vekt på hensynet til presedensvirkningene: En unnlattelse av å følge den fremgangsmåten som tidligere var blitt fulgt med hensyn til Bouvetøya og Peter I's Øy (som begge hadde fått status som "biland"), kunne lett bli oppfattet som et uttrykk for at Norge selv ikke tilla anneksjonen av 1939 noen betydning. Saken ble drøftet med Justisdepartementet, som 28. mai 1948 fremmet en tilrådning, godkjent ved kgl. resolusjon samme dag, om at Lov av 27. februar 1930 om Bouvetøya og Peter I's Øy skulle gjøres gjeldende også for det området som var blitt annektert i 1939. Det annekterte område skulle således underlegges norsk statshøyhet som biland, og skulle gis navnet "Dronning Maud Land". (Dette navnet hadde etter forslag fra Adolf Hoel siden 1937 vært brukt som fellesnavn på hele området fra 17° V. til Enderby Land, men hadde fortsatt ikke full offisiell status). Tilrådingen ble

lagt frem for Stortinget som Ot.prp. nr. 70 (1948). Fra Regjeringens side ble det lagt vekt på at lovforslaget ble fremmet som en rutinesak, som ikke berørte området status internasjonalt eller innebar noe nytt politisk trekk, og som heller ikke ble fremsatt som følge av den aktuelle situasjon.

Før Ot.prp. nr. 70 ble behandlet, inntraff imidlertid en begivenhet som direkte berørte den aktuelle situasjon: Den 9. august 1948 foreslo USA i likelydende noter til Argentina, Australia, Chile, Frankrike, New Zealand, Norge og Storbritannia (dvs. samtlige stater som hadde suverenitetskrav på Sydpolkontinentet) at disse skulle gå sammen med USA om en internasjonalisering av Antarktis, - det såkalte "condominium-forslaget". Forslaget fikk en blandet mottagelse, og Norges svar innebar et blankt avslag. Samtidig ble den internasjonale situasjon ytterligere komplisert ved at Sovjetunionen – som ikke var kravhaver og heller ikke var blitt rådspurt, men som anså seg som i høyeste grad meningsberettiget – stilte seg sterkt negativt til det amerikanske initiativet.

For Norges vedkommende førte det amerikanske initiativ i 1948 til at den videre behandlingen av spørsmålet om å bringe orden i Dronning Maud Lands statsrettslige status ble utsatt. Den 6. desember 1948 avgav utenriks- og konstitusjonskomitéen (saksordfører C.J. Hambro) den innstilling (Innst.O. nr. 195) at Ot.prp. nr. 70 (1948) ikke skulle tas til behandling av inneværende års Odelsting. Dette ble tatt til følge, og året etter – 13. juni 1949 – gjentok komitéen sin innstilling (nå Innst.O. nr. 117) med den begrunnelse at man hadde "funnet å burde innhente visse supplerende opplysninger om forholdene i Antarktis forinnen den realitetsbehandler proposisjonen". Denne innstillingen ble så vedtatt av Odelstinget 23. juni 1949. Det er uklart hvorfor saken ble besluttet utsatt, men det gjorde seg åpenbart gjeldende meningsforskjeller på ledende politisk hold. Til fordel for proposisjonen ble blant annet anført at den jo ikke ville endre området folkerettslige status, men knytte det noe sterkere til Norge for såvidt som en eventuell avståelse da bare ville kunne skje ved lovendring, og ikke som før ved kongelig resolusjon. Dette argumentet førte imidlertid i denne omgang ikke frem.

Det var videre meningen at Ot.prp. nr. 70 (1948) skulle fremmes i statsråd 3. mars 1950, men nok en gang ble saken utsatt. Da spørsmålet i 1951 påny var oppe, mente utenriks- og konstitusjonskomitéen at proposisjonen ikke burde fremmes pga. den pågående striden mellom Storbritannia og Argentina om suverenitetsforholdene i Vest-Antarktis, og i de videre påfølgende år ble saken ikke tatt opp til realitetsbehandling.

Omslaget i så måte skulle komme i forbindelse med forberedelsene til Det Internasjonale Geofysiske År (International Geophysical Year, fork. IGY).²² IGY, som varte fra 1. juli 1957 til 31. desember 1958, var et verdensomspennende arrangement for innsamling av vitenskapelige data. Data fra Antarktis ville stå sentralt i det samlede program, noe som tilsa at en rekke stater deltok i forskningen på Sydpolkontinentet. På bakgrunn av de internasjonale uoverensstemmelsene som hersket med hensyn til suverenitetsforholdene i Antarktis, ble det – for å sikre full frihet for forskerne i området – maktpåliggende for IGYs planleggere å unngå politiske komplikasjoner. Ved et planlegningsmøte i 1955 kom partene underhånden til en forståelse om at intet som ble foretatt i forbindelse med IGY skulle ha noen innvirkning på suverenitetsforholdene i Antarktis. Dette "gentlemen's agreement" kunne riktignok ikke anses som bindende for de respektive regjeringer, men skulle likevel bli et viktig grunnlag for det faktiske forsknings samarbeid som kom istand under IGY.

²² For en sammenfattende redegjørelse for IGYs rolle i denne sammenheng skal vises til Odd Gunnar Skagestad, Vitenskapelig utforskning som internasjonalt samarbeidsobjekt i polarområdene, studie AA:S/I, Fridtjof Nansen-Stiftelsen på Polhøgda, desember 1974, 40 sider.

For Norges vedkommende førte aktivitetene foran Det Internasjonale Geofysiske År til at spørsmålet om Dronning Maud Lands status påny ble aktuelt. Den rådende oppfatningen var nå at saken burde bringes i orden før IGY tok til 1. juli 1957. Den tidligere proposisjonen fra 1948 ble derfor fremmet pånytt som Ot.prp. nr. 64 (1957) etter tilråding fra Justisdepartementet 12. april 1957, godkjent ved Kronprinsregentens resolusjon samme dag. Den 21. juni 1957 ble Lov om endring i lov av 27. februar 1930 om Bouvetøya og Peter I's Øy sanksjonert. Dermed fikk også Dronning Maud Land til syvende og sist formell status som norsk biland, - drøyt atten år etter at Norge hadde annektert territoriet.

Antarktistraktaten

Som mange vil være kjent med, skulle IGY-samarbeidet gi støtet til en prosess som i sin tur resulterte i inngåelsen av *Antarktistraktaten*, - en særegen og nyskapende internasjonal avtale som ble undertegnet 1. desember 1959 og som trådte i kraft 23. juni 1961. Antarktistraktaten etablerte et internasjonalt samarbeidsregime som betydde en kvalitativt ny epoke i verdensdelens historie. Selve bærebjelken i traktatsamarbeidet er imidlertid traktatens artikkel IV, som fastslo at intet i traktaten skulle tolkes som noen oppgivelse av tidligere fremsatte krav, eller som noen endring i noen av traktatpartenes rettigheter eller holdninger til suverenitetsspørsmålene, ei heller skulle nye krav kunne fremsettes. Hele denne problematikken ble med andre ord så å si ”lagt på is”.²³

For Dronning Maud Lands vedkommende (likesom for andre lands territoriale krav i Antarktis) innebærer dette at intet er forandret siden Antarktistraktatens inngåelse med hensyn til den politiske og folkerettslige status. Heller ikke har norske myndigheter i løpet av denne perioden truffet noen vedtak eller tiltak som på noen måte har medført noen endring i dette bilandets statsrettslige stilling.

Historien om norsk virksomhet i Antarktis siden 1957 – herunder historien om Norges bidrag til traktatsamarbeidet – er spennende nok. *Dén* historien er imidlertid en annen historie enn krøniken om hvordan Dronning Maud Land ble norsk, og skal derfor ikke fortelles her.

Tilbake til fremtiden: Sektorprinsippet

En sak som imidlertid har fulgt Dronning Maud Land gjennom hele bilandets historie, og som stadig den dag i dag synes å pirre publikums interesse, er forholdet mellom Dronning Maud Lands avgrensning og det såkalte ”sektorprinsippet”.

Så sent som i februar/mars i år kunne man i Aftenposten se tilløp til en offentlig debatt om dette spørsmålet (for hvilken gang, skal være uvisst). De utløsende ord var å lese i Paul Rørs forannevnte kronikk 26. februar. I tillegg til å omtale det området som skulle bli Dronning Maud Land som ”Atlantehavs-sektoren”, anførte kronikkforfatteren avslutningsvis at ”*I prinsippet strekker det seg til Sydpolen*”. En innsender²⁴ tok tak i sistnevnte setning og bemerket at ”*En kjent russisk ubåtkaptein skal ha sagt at ’man kan da ikke se den grense under vann’, og det samme kan vel sies om isødet i Antarktis*”.

²³ Jfr. også Ulf Engh, Antarktistraktaten – en ny type internasjonal organisasjon, studie AA:P107, Fridtjof Nansen-Stiftelsen på Polhøgda 1970, 10 sider.

²⁴ Finn Bendiksbj, ”Hvor går grensen?”, inserat i Aftenposten, 2. mars 2005.

Innsenderen siterte videre fra teksten i den kongelige resolusjonen fra 1939, og kunne opplyse at i Kunnskapsforlagets store Norgesatlas er sektorgrensen fra Dronning Maud Land tegnet frem til den 80. og stiplet til den 85. breddegrad. Etter å ha bemerket at man ikke finner noen kart i nyere atlas hvor grensen mot syd er inntegnet, stilte innsenderen spørsmålet ”*Hvor går grensen?*”. En senere innsender²⁵ opplyste at han en gang hadde intervjuet noen personer som noe kryptisk ble omtalt som ”britiske medlemmer av hvalfangstkommissjonen i Cambridge”, og kunne i den anledning fortelle følgende: ”*En av dem hevdet at grunnen til at Norge bare krevet kyststripen i Antarktis, var en skjult dagsorden i norsk UD. Man ønsket ikke å kreve sektor i Antarktis fordi dette ville svekke vårt krav om midtlinje i Arktis. Han mente forøvrig at Norge ikke kunne lure andre enn sin egen befolkning med dette fikenbladet. Hadde han rett?*”

Å tale om en ”skjult dagsorden i norsk UD” lyder passe konspiratorisk og suspekt, og kunne kanskje derfor være en spennende hypotese? Hypotesen savner imidlertid grunnlag i de faktiske forhold hva angår Dronning Maud Lands avgrensning og Norges holdning til det såkalte ”sektorprinsippet”. Den sammenhengen som faktisk foreligger, er reell og kurant nok, og har aldri vært lagt skjul på av norske myndigheter. Problemstillingen og den politikk Norge har ført – og fortsatt fører – i så henseende, går imidlertid adskillig lenger tilbake enn til det som innsenderen i korthet omtaler som ”vårt krav om midtlinje i Arktis”.

For Norges vedkommende meldte problemet seg allerede i 1907, da Canada – på dette tidspunkt riktignok uoffisielt - erklærte at landet hadde krav på alt land og alle øyer innenfor en arktisk sektor mellom meridianene fra henholdsvis vestligste og østligste punkt av Canadas landterritorium og helt opp til Nordpolen. Som begrunnelse for sitt krav lanserte Canada den avgrensingsmetode som senere er blitt kjent ved betegnelsen sektorprinsippet. Dette ble knesatt offisielt av den canadiske regjering i uttalelser 1. og 10. juni 1925 av landets innenriksminister Stewart.²⁶ I Norge likte man dårlig det canadiske kravet, da det uten videre inkluderte store områder (Axel Heiberg Land, Amund Ringnes Land, Ellef Ringnes Land samt deler av Ellesmere Island) som Otto Sverdrup hadde oppdaget, kartlagt og tatt i besittelse for Norge under sin ekspedisjon i årene 1898-1902. Forøvrig var Norges holdning prinsipielt begrunnet: Etter norsk syn, og i samsvar med tradisjonell folkerett, måtte oppdagerprioritet og effektiv okkupasjon være de primære kriterier for landnåm i polartraktene, - ikke hvilke vilkårlige streker man kunne trekke på globusen i forhold til polpunktene plassering. Canadas krav ble i 1930 gjenstand for en noteveksling mellom Oslo og London, med det resultat at Norge 8. august 1930 formelt anerkjente Canadas overhøyhet over Sverdrup-øyene. I den norske noten ble det imidlertid uttrykkelig slått fast at anerkjennelsen ikke innebar noen anerkjennelse av sektorprinsippet:²⁷ ”... *my Government is anxious to emphasize that their recognizance of the sovereignty of His Britannic Majesty over these islands is in no way based on any sanction whatever of what is named 'the sector principle'.*”

Norges problemer med sektorprinsippet ble samtidig ytterligere forsterket ved det sovjetiske dekret av 15. april 1926, da Sovjetunionen på samme måte som Canada gjorde krav på alt land og alle øyer innenfor en arktisk sektor avgrenset av meridianene for østligste og vestligste punkt av fastlandsterritoriet.²⁸ Dekretet ble notifisert Norge den 6. mai 1926, og førte riktignok ikke til noen umiddelbar norsk respons. Da det etter hvert

²⁵ Dag Tangen (cand.polit.), ”Skjult norsk dagsorden i Antarktis?”, inserat i Aftenposten, 4. mars 2005.

²⁶ Gustav Smedal, Erhvervelse av statshøyhet over polarområder, Oslo 1930, s. 113-114.

²⁷ Green Hackworth, Digest of International Law, Vol. 1, Washington 1940, s. 463 og s. 465.

²⁸ Bortsett fra koordinatene for en strekning øst for Svalbard, hvor sektorlinjen mellom 74° og 81° N. skulle følge meridianen 35° Ø., i h.t. de koordinater som nevnes i Svalbardtraktaten av 1920.

ble åpenbart at tiltaket medførte at norske selfangere ble utestengt fra sine tradisjonelle fangstfelter ved Franz Josef Land, protesterte Norge i en note 19. desember 1928. Protesten ble imidlertid ikke tatt til følge, og sommeren 1929 tok en offisiell sovjetisk ekspedisjon øygruppen formelt i besittelse.²⁹

Konsistensen i den norske argumentasjon hadde også relevans med hensyn til Grønlandssaken, som i disse årene nærmet seg et klimaks. Danmarks krav på suverenitet over hele Grønland var riktignok ikke noe sektorkrav, men også her fastholdt Norge prinsippet om at ervervelse av suverenitet over polarområder måtte baseres på de hevdvunne folkerettslige kriterier oppdagerprioritet og effektiv okkupasjon.

Så langt hva de *nordlige* polarområder angikk. For Norge var imidlertid analogien med de *sydlige* polarområdene – Antarktis – en bærebjelke i en helhetlig doktrine. Det var således ingen tilfeldighet når stats- og utenriksminister Mowinckel allerede i sin foran omtalte samtale med den britiske sendemann i Oslo 21. desember 1929, fastslo at Norge tok avstand fra sektorprinsippet, i syd såvel som i nord.

Da det ble aktuelt å annektere land på det antarktiske fastland, var derfor motstanden mot sektorprinsippet forlenget et fast innarbeidet element i Norges polarpolitiske overveielser. Å definere vårt kravområde som en sektor ble ansett som prinsipielt uakseptabelt, selv om andre land gjorde det. Den norske regjering var ytterst bevisst på dette, og det var derfor en vel gjennomtenkt formulering som utenriksminister Koht benyttet da han definerte det annekterte området som ”... *fastlandsstranda i Antarktis ... med det landet som ligg innfor denne stranda og det havet som ligg innåt ...*”, uten å angi noen avgrensning sydover mot Sydpolen. På denne måten markerte man at den norske delen av Sydpollendet – til forskjell fra andre staters kravområder – ikke utgjorde noen sektor.

Men hva med forholdet til det som omtales som ”vårt krav om midtlinje i Arktis”? Det siktes her åpenbart til de forhandlinger om avgrensningsspørsmålet i Barentshavet som Norge siden 1970 har ført med Sovjetunionen og senere Russland, - en sak som ennå ikke (pr. 2005) er brakt i havn. Også her har Norge forholdt seg til den prinsipielle linje som vi tradisjonelt har fulgt. Fra sovjetisk/russisk side har man i disse forhandlingene argumentert ut ifra sektordekretet fra 1926, mens man fra norsk side har lagt prinsippene fra Kontinentalsokkelkonvensjonen av 1958 til grunn.³⁰ Denne konvensjonen fastslår at avgrensning i slike saker primært skal fastsettes ved avtale mellom partene, subsidiært – i mangel av slik avtale – at grensen skal følge den linjen som ligger i lik avstand fra de to statenes kystlinjer (den såkalte ”likeavstandslinjen”, populært om enn noe upresist gjerne kalt ”midtlinjen”). At Norge også i denne sammenheng har fastholdt sin prinsipielle og tradisjonelle motstand mot sektorprinsippet, burde ikke forbause noen. I så måte har det aldri vært tale om å lure hverken andre land eller egen befolkning, og å tale om noe ”fikenblad” i denne sammenheng blir nærmest absurd.

Glipp har likevel forekommet. Et litt kuriøst eksempel inntraff i 1957, og det på en måte som samtidig var en bekreftelse på at også andre land meget vel hadde fått med seg poenget med den manglende avgrensning av Dronning Maud Land mot syd. Den 1. juli 1957 utgav det norske Postverket en serie på tre frimerker i anledning av Det Internasjonale Geofysiske År (IGY). Ett av frimerkene – valør 30 øre blå – gjengav et kart over det antarktiske kontinent med Dronning Maud Land avbildet som en

²⁹ Jfr. Araldsen og Tenvik, *op.cit.*, Vedl. 7, s. 2; og Smedal, *op.cit.*, s. 119 og s. 123.

³⁰ For en nærmere redegjørelse for og drøftelse av de respektive posisjoner vises til Odd Gunnar Skagestad, *De norske besittelser i Nord-Ishavet – En sikkerhetspolitisk analyse*, utredning utført for FO/E i 1971, avgradert og frigitt mai 2004, spesielt s. 23-26.

iøynefallende sektor. Dette førte til at norsk UD fikk henvendelse fra utenlandske ambassader i Oslo med spørsmål om det var så at Norge nå hadde oppgitt sin motstand mot sektorprinsippet, - hvilket jo ikke var tilfellet.

Til opplysningen om at Kunnskapsforlagets store Norgesatlas gjengir en sektorgrense for Dronning Maud Land frem til den 80. og stiplet frem til den 85. breddegrad, er det ikke stort annet å bemerke enn at dette representerer karttegnerens forsøk på å anskueliggjøre den omstendighet at det ikke finnes noen definert avgrensning å tegne inn.

Derimot kan man gjerne med sikte på *fremtiden* stille spørsmålet om det fortsatt tjener noen hensikt å tviholde på forestillingen om at Dronning Maud Land ikke har noen fast avgrensning sydover. Norges ikke-ankjennelse av sektorprinsippet burde nå være et såvidt solid etablert faktum at vår posisjon i så måte neppe ville lide noen vesentlig svekkelse av en eventuell kunngjøring om at Dronning Maud Lands utstrekning anses å omfatte *hele* området mellom de britiske og australske kravområder, dvs. mellom 20° V. og 45° Ø. Dronning Maud Land ville dermed også – prinsipielt og formelt – strekke seg helt til Sydpolen. Områdets sektor-konfigurasjon ville imidlertid være en følge av andre parters grensedragning, og ikke et uttrykk for noen norsk sektor-definisjon. Et mulig ankepunkt mot en slik handlemåte kunne være hensynet til Antarktistraktatens artikkel IV, som fastslår at ingen nye territorialkrav skal finne sted. En eventuell redefinering av Dronning Maud Lands grenser måtte derfor formuleres på en måte som uttrykkelig gjør det klart at det kun dreier seg om en presisering og ikke betyr noen utvidelse av det kravområde som inngikk i annekasjonen av 1939.